

Her filozof felsefesini geliştirirken onu sağlam bir temele dayandırmaya çalışır, bunun için belirleyici *ölçütler* koyar ve böylece görüşlerini *dizgesel* bir bütünde açıklamak ister. Bu da felsefi bilgiyi bir *bilgikuramında* anlaşılır kılmak demektir. Her felsefe geliştirdiği bilgikuramıyla seçilir ve anlaşılır. Felsefenin temeline koyulan kurgusal bilgiler uygulamada tutarlı olmanın yolunu açar. Taine'nin dediği gibi “*Kuramsal yasalar uygulamadaki kullanımlarıyla değer kazanırlar*”. Bilgikuramı; bilgi edinme olgusunu özneye nesnenin karşılıklı ilişkisi içinde ele alır ve bilginin oluşum koşullarını incelemekle bir felsefenin temeli olur. Bir felsefe dizgesinde bilgi sorunları tüm öbür sorunları önceler. Bilgikuramı öğretiyeye tutarlılığını ve bütünselliğini kazandığıdır. Sağlam Bir bilgikuramı üzerine oturmamış bir felsefe, felsefenin diliyle konuşan bir düşüncedir ama tam anlamında felsefe değildir. Böyle bir felsefe birçok temel sorunu önemsememiş ya da çözememiş olmanın sıkıntısını ya da dağınıklığını yaşarken izleyicilerine bulanıklığıyla pekçok sorun çıkarır. Ona bu durumda felsefe demek de doğru değildir. Felsefenin terimlerini kullanarak temelsiz görüşler üretmek felsefe yapmak değildir. Bu çerçevede *düşünür*'le *filozofu* birbirinden ayırmak gerekir. Düşünür düşüncesini bütünsel ya da dizgesel bir tutarlılıkta kurmak ve düşüncesinin bilgi temelini göstermek zorunda değildir. Düşünürün kayganlıklara ve çelişiklere düşmesi bizi tedirgin etmez. Hatta bu onun zenginliğidir diyebiliriz. Düşünürler yapıtlarındaki kaygan ya da çelişkili yapıyı çok önemsemmezler: onların düşüncede bütünsel bir yapıya ulaşmak gibi bir amaçları yoktur. Bunları söylerken filozofu üst bir yere koyduğumuz ve düşünürü önemsemediğimiz sanılmasın. Bazı düşünürler bize filozoftan daha etkili görünebilir.

Bazı felsefelerde bilgikuramı yazıların içine dağılmıştır ya da ruhuna sinmiştir. O durumda filozofun bilgikuramını ortaya koyduğu bütünsel bilgiden süzeriz. Yani filozof bazen bilgikuramını özel olarak açıklamak gereği duymaz, o durumda onun kuramını yazdıklarından bir sonuç olarak çıkarmak durumunda kalırız. Bazı filozoflar bilgikuramlarını özel olarak açıklarlar, hatta başlıbaşına bir yapıtta açıklarlar. Platon bize apaçık bir bilgikuramı sunmamıştır, onun dinsel-mitolojik kökenli felsefesinde bilgi anlayışını bütünden giderek belirleriz. Buna karşılık Descartes *Yöntem üzerine konuşma*'sında ve daha başka kitaplarında bilgikuramını ayrıntılarıyla açıklamıştır. Platon'un felsefesinde dizgesellik bir sonuç olarak belirir. Bu elbette dizgeselliğin anlamına da pek uymayan bir dizgeseliktir. Oysa Descartes felsefesi tam anlamında dizgesel bir felsefedir, yöntem kaygısıyla öne çıkar. Filozofların bilgi anlayışlarında zaman etkeninin önemini de gözden kaçırmamalıyız. Ne var ki bu yalnız zaman etkeniyle açıklanacak bir durum değildir. Filozofların dünyaları başka başkadır. Aynı dönemin filozofları arasında belli bir yakınlık ve belli bir uzaklık vardır: Leibniz ve Spinoza elbette Descartes kadar açık ve aydınlık değildir, oysa üçü de aynı yüzyılda yaşadılar.

---

* Prof. Dr. Afşar Timuçin

Bir filozofun bilgikuramında mutlak bir tutarlılıktan söz etmek güçtür. Bilgikuramını hiç boşluk bırakmayacak biçimde apaydınlık ortaya koymuş bir felsefe yoktur. Felsefede kuramla ilgili sorunlar bilinç gözlemlenmesinden elde ettiğimiz sorunlardır. Felsefe adamının işi görüşlere ulaşmaktır, bir bakıma sanılarla yetinmektir. Bilim adamının somut verilerle iş görme kolaylığı filozofta yoktur. Bilim adamı daha iyi çizilmiş yollarda yürür. Filozof yolunu kendi çizmek zorundadır, belli yollar olmadığı gibi çok zaman yol bile yoktur. Filozofun yolu kendi yoludur, öngörülerinin yoludur. Filozof izlediği yolda işaret levhalarıyla karşılaşmaz. Ona kendi yaşam deneyleri ve öncülerinin yaşam deneyleri yol gösterir. Yaşam deneyleri laboratuvarı olmayan deneylerdir. Felsefede her şey soyut düzlemde tartışılır. Filozof yaşamın somut olgularından sözettiğinde örneklemeler yapmaktadır: onun somut verilere dayanarak bilgi ürettiğini söyleyemeyiz. Filozof bilgikuramını yaşamın gerçeklerine dayanarak kendi bilinç koşullarına göre oluşturacaktır. Filozof gerçek anlamda deney yapamamanın sıkıntısını yaşar. Yaşam laboratuvarı dışında bir laboratuvarı yoktur onun. O daha çok bir gözlemcidir.

Bununla birlikte onun insan yaşamını bir bütünde açıklamak gibi çok zor bir görevi vardır. Filozof bünü anlamak, bugüne doğru bakmak, geleceği öngörmek gibi ağır bir yükü yüklenmiştir. Filozofun zaman zaman gerçekle bağını koparmış gibi görünmesi yaptığı işin kayganlığıyla açıklanabilir.

Felsefede bilgikuramı bir zorunluluksa bilgikuramında da dizgesel yönelim bir zorunluluktur. Her gerçek bilgikuramı ancak bir dizgesellikte açıklanabilir. Felsefi tutarlılık dizgeselliği gerektirir. Mantıksal bir bütünlük ortaya koymayan bir düşünsel yapıyı doğru kavramamız olası değildir. Her düşünce yetkin anlatımına dizgesellikte kavuşur. Her dizge kapalı bir bütündür. Onun bu özelliğiyle düşüncenin gelişimini kapatmasından korkulur. Çünkü her dizge bu böyledir başka türlü olamaz gibilerden bir tutum içindedir. Bu bir tehlikedir elbet. Ancak *bütünsel bakış* düşünsel yetkinliğin bir koşuludur her zaman. Gerektiğinde dizgeleri de tartışabiliriz. Dizgelere dokunulmaz diye bir yasa yoktur. Dizgeyi ortaya koyan kişi ona bir gün kendi elleriyle dokunabilir. Tutarlı olmaya çalışan her düşünce dizgesel olmak zorundadır. Bütünün tutarlılığı parçaların kendi aralarındaki uyumuyla ve her parçanın bütüne uyumuyla sağlanır.

Dizge bir felsefede, tutarlılığın güvencesidir: dizge yoksa tutarlılık raslantıya kalmıştır. Bir felsefe organik bir yapı ortaya koyabiliyorsa, ondaki her şey bir bütünde açıklanabiliyorsa tutarlılık sağlanmış demektir. Her felsefe yetkin anlatımına dizgesellikte kavuşur ve dizge yöntem kaygısının ürünüdür. Yöntem gelişigüzeğin aşıldığı yerde ortaya çıkar. Düşüncenin gelişigüzelekle bağdaşabileceğini düşünemeyiz. Gündelik yaşamda bile yöntemsizlik çeşitli güç ve zaman yitimlerini getirirken düşüncede yöntemsizlik sayısız açmaza geçit verecektir. Yöntem bizi bir amaca götürecek en kısa yolların toplamıdır. Felsefede öncelikli amaç bir dizge kurabilmektir, yöntem bunun için gereklidir. Mantıksal bir bütün oluşturmak ancak yöntemli bir çabayla olasıdır. Yöntem sorunu bize en başta boşa vakit harcamamak kaygısını duyurur. Bir sonuca çok uzun ya da olmadık yollardan da gidebiliriz, önemli olan kısa zamanda kısa yoldan gitmektir. Yöntemli yönelimle sağlanan dizgesel yapı bir bilgikuramını bizim için açık ve anlaşılır kılar. Bilgikuramı da felsefeyi açık ve anlaşılır kılar. Bir filozof siyaset devlet toplum sanat bilim ahlak anlayışlarının bir bütün oluşturmasını dizgesellikte sağlayabilir. Felsefe

dediğimiz çokyapılı düşünsel etkinliğin parçaları birbirleriyle uyuşmuyorsa, örneğin ahlak anlayışı siyaset anlayışından uzak düşmüşse işler sarpa sarmış demektir.

Düşüncenin tarihi içinde özellikle bilgi açısından iki ayrı görüş oluştu. Bu iki yoldan birini Platon öbürünü Aristoteles açtı. Gerçekte bu ayrım çok daha önce, daha başlangıçta belirmeye başladı. Sorun bir ikilemin göze çarpmasıyla başladı. Denilebilir ki insanoğlu köklü düşünmeye bir ikilemi çözmeye çalışarak girdi. Bu ikilem kolay çözülebilecek gibi değildi. İlk filozoflar saydığımız fizikçiler bu ikilemi ilk sezenler oldular ve bu değişen ve değişmeyen ikilemini bu dünyanın koşulları içinde çözmeye çalıştılar. Onlara göre değişmezden değişken görünümüleri sözkonusuydu. Örneğin tüm değişkenler değişmeyen Su'dan gelip gene o değişmeyen Su'ya dönüyordu. Ancak sorunun bu kadar basit olmaması gerekirdi. Sorun giderek derinleşti. Herakleitos'la Parmenides düşünce tarihinin başlarında düşman kardeşler gibi dururlar. Kaygı ortaktı: uzlaşmaz gibi duran iki şeyi, değişen'le değişmeyen'i uzlaştırmak gerekiyordu. Bu dile kolay bir iştir. Herakleitos değişenin temeline bir değişmezi yani *Logos'u* koyarak, Parmenides de tam tersi bir tutumla değişmez ve görünmez olanı temel alarak sorunu derinleştirdiler. Sorun daha sonra Platon'a ve Aristoteles'e ulaştı. Bu arada atomcular sorunu hemen hemen çözmüşlerdi: değişmeyenle değişen, atomla boşluk pek güzel birlikte olabilirdi. Ayrıca bunlardan biri olmadan öbürü olmaz gibiydi.

Platon da Aristoteles de sorunu ayrı ayrı çözmek isterken derinleştirdiler. İlk bakışta Platon ve Aristoteles birbirinin tam tersi iki ayrı görüş öne sürmüş gibi görünürler. Gerçekte karşıtlık biçimseldir. Onlar apayrı görüşler öne sürmüş olsalar da ortak bir kaygıyı sürdürüyorlardı: değişende değişmeyi ve değişmeyende değişeni açıklamak. Aristoteles'in varlık araştırmasında özsel olanla raslantısal olanı birbirinden ayrı tutması, *varlık olarak varlık'ı raslantısal olarak varlık'dan* ayırması Platon'un idea'ları birbirine karışmayan özler olarak, değişmez ya da zamandışı özler olarak tanıtlaması bize birbirine çok yakın iki görüşü duyurur. Değişmezden yana çıkmak yani kalıcıdan yana çıkmak ve gelip geçiciyi dışlamak değil de ikinci plana atmak gerekiyordu. Değişmezi yani kalıcıyı tutmak ve değişkeni yani geçiciyi gözden çıkarmak daha doğru değil miydi? İnsanlık değişenle değişmeyenin aynı şey olduğunu görebilmek için epeyce bekledi. Bu biraz da o eski değişmezi gözden çıkarmaktı. Değişimin korkunç bir şey olmadığını bugün daha iyi görüyoruz. Ama o zamanlar sorun kalıcıyı bulmak ve gelip geçiciden yana çıkmamak sorunudur. Buna kalıcıyla geçiciyi bağdaştırmak sorunu da diyebiliriz. Ama ne Platon ne de Aristoteles o bu ikilemi aşabildiler. Atomculara gelince onlar sorunu çözmüş gibiydiler ama zamanın koşullarında bunu anlatmak kolay değildi. Ayrıca atomculuğun da başlangıçta Platon'cu bir yanı var gibiydi: akımın birinci adı Demokritos bir Platon hayranıydı. Gelip geçicide oyalanmamak için gözlerini oyduğu söylenir.

Gerçekte Platon'un kaygısı da Aristoteles'in kaygısı da öncelikle dilde anlatımını bulur. Her ikisi de varlık srunlarını dilden türetmiş, varlık kuramlarını dil örneğine göre oluşturmuş gibidir. Teinelde aradıkları varlığın ne olup ne olmadığı kadar doğru düşünmenin kurallarıydı. Her ikisi de dilden giderek varlığı açıklamaya yönelirler. Önce işin *dil* yanına bakalım. Onlar dilin bir anlam taşıyıcısı olarak düşünceyi koşullaması gerektiğini düşünüyor olsalar da her şeyden önce düşüncenin dili yarattığını biliyorlardı. Dil düşüncenin işaretlerle açılımıdır, işaretlere dökülmüş biçimidir. Uygun olanı içeren ve uygun olmayanı dışlayan her fikir ya da her kavram bizim için yasaldir. Bu her iki filozof

için de böyleydi. Her dil üst düzeyde bu kaygıyı taşıyarak gelişir. Önemli olan nedir? Kavramları birbirlerine karıştırmamaktır, bir kavramın içeriğini bir başka kavramın içeriğine katmamaktır ya da bir kavramın içeriğini eksik tutmamaktır. Eskilerin “ağyarını mani efradını cami” dediği bir yapısı olmalıdır kavramların. Platon Idea'y ve Aristoteles varlık olarak varlık'ı böyle bir şey olarak tanımladı. Ne var ki işi dil düzeyinde bırakıp çıkmak olmazdı, sorunu dile indirgemek basite indirgemek olurdu: sorunu varlıkbilimsel açıdan belirgin kılmak gerekiyordu. Sorun bu durumda kendiliğinden bir us ve deney karşıtlığına bağlanacaktır ve doğuştan fikirler ve edinilmiş fikirler karşıtlığına götürülecektir. Önce varlıkbilimsel çerçevede bilginin oluşum koşullarını bilmek gerekiyordu. Bilgikuramı bu durumda varlıkbilimsel öngörünün bir açılımı oldu.

Sorunun canalcı noktası şurasıdır: Platon'da bilgi tanrısal kaynaklıdır, bu kaynak idealer kaynağıdır, biz bu değişmez ve birbirine karışmaz gerçekliklerin ancak kopyalarını taşıyabiliriz. Bilmek tanrısal doğru yönelmeyi zorunlu kılar. Burada kopyaların önemini gözden kaçırmamak gerekir. Onlar bizim bilgiye yönelmekteki dayanaklarımızdır. Ne var ki gerçek bilgiyi daha yukarılarda diyalektiğin armağanı olarak elde edebileceğimizi unutmamalıyız. Çileci ve gizemci Platon'culuk dünya deneylerini ancak bir çıkış noktası olarak önemli görür. Aristoteles'de bilgi tanrısal kaynaklı değildir, bilgiyi bu dünyadan duyu deneyleriyle elde ederiz. Duyu verilerinden doğruca kavramlara ulaşırız. Skolastiklerin geliştirdiği Aristoteles'çi anlayışa göre duyu verilerini alırken edilgin olan anlayışımız onları kavramlara götürürken edilgin anlık olur.

Platon'cu bilgi kuramı doğrudan tanrısal kaynaklıdır, çünkü bilginin özü yani asıl bilgiler *düşünülür dünya* denilen üst dünyadadır. Bu bakış açısı Platon'culuğun yeni biçimi olan Plotinos'culuktan, geçerek doğruca hıristiyan felsefelerine bağlanır. Yeni-Platon'culuk diye bilinen Plotinos'culuk Platon felsefesini hıristiyan felsefelerine uyar duruma getirdi. Hıristiyan düşüncesinin büyükleri Aziz Augustinus ve Aziz Anselmus Platon'cu filozoflardır. Ancak M.S. V. yüzyıldan XIII. yüzyıla önemli bir değişim gerçekleşti: Aziz Augustinus her şeyi inançla açıklarken Aziz Anselmus'da bir inanç ve us ayrışması görülür. Bu dönüşümde toplumsal dönüşümlere bağlı değerler değişiminin payı büyük olmalıdır. İnanç ögesinin ustan ayrılması önemli bir yeniliğin ilk adımı gibidir. Aziz Augustinus'da inananla düşünen biriydi. Aziz Anselmus inancın kuşku götürmez de olsa karanlık olduğunu ve usla aydınlatılması gerektiğini bildirdi, inancın yanına hatta üstüne usu koydu. Nasıl olsa inanç da us da tanrısal kaynaklıydı. Öte yandan Aristoteles'çi bilgi kuramı daha sonraları da düşüncede ağırlığını koruyacaktır. Demek ki usun ille tanrısal kaynaklı olması diye bir sorun yoktur. Aziz Anselmus'un bildirisi bir geçiş dönemi bildirisiydi: Platon'culuktan Aristoteles'çiliğe doğru bir değişimi duyuruyordu. Bu da elbet zamanın gerekleriyle ilgilidir. Hıristiyanca bakış açıları içinde bir zaman sonra Platon'a dayalı iç dünya gizemciliğinden Aristoteles'in dinci yorumuyla elde edilen dış dünya gizemciliğine geçilecektir.

Rönesans'la gelen yeni yaşam koşullarının Platon'un gizemci ve çileci dünyasından Aristoteles'in olumcu diyebileceğimiz bakış açısına daha yakın olacağı kesindir. Aziz Tommaso Aristoteles'çiliği gizemcilikle süslese de Aristoteles'çilik bir bu dünya felsefesidir. Ayrıca Platon'culuk unutulmuş değildir: Aziz Bonaventura gibi geç zaman Platon'cuları bu dönemde az çok etkili olmuşlardır. Aristoteles'çi bilgi kuramı tanrısal kaynaklı değildir, ancak onu bir zorlamayla tanrısallığa bağlamak hiç de zor değildir.

Nitekim hıristiyan felsefelerinin üçüncü önemli kişisi Aziz Tommaso Aristoteles'in bilgi anlayışını dinin dogmalarına uydurmaktan öteye geçmemiştir. Temel sorun tanrısallığa içsel bir deneyle mi yoksa bir dış dünya deneyiyle mi ulaşılabileceği sorundur. Platon'cu Aziz Augustinus tanrısallığa ulaşma yolunda bizi bir iç deneyle sınırlandıracaktır. Buna karşılık Aziz Tommaso tanrının kutsal yaratısı olan dış dünyayı ya da evreni gözlemekle tanrısallığa yönelmeyi düşünecektir. Sorun sonunda usa mı deneye mi ağırlık verelim sorununa bağlanır. Usa mı deneye mi ağırlık verelim tartışması Yeniçağ'ın başlarında anlamını yitirmese de ağırlığını yitirmeye başladı. Epeydir sürdürülen kavga, doğuştancılık ya da deneycilik, ülkücülük ve gerçekçilik ayrımı abartılmış bir ayrım değil miydi? Bu sorun Platon'dan ve Aristoteles'den başlayarak, pek yeniliğe uğramadan azizlerin felsefelerinden geçerek Ortaçağ'ın sonlarına kadar geldi. Bugün de bu karşıtlığı felsefenin temel sorunu gibi alanlar olabilir. Sözkonusu karşıtlık Ortaçağ'ın sonlarında yeniden ortaya çıktı. Bu temel bilgi sorununun yeniden tartışmaya açılmış olması felsefe açısından bir gelişimin göstergesiydi.

Ancak işin içinde yanlış anlamaya benzer bir sakatlık vardı. Bu sakatlık Platon idea'larını *gerçek gerçeklikler* olarak belirledi diye Platon'u gerçekçi saymak yanlış idi. Platon benim idea'larım gerçek değil mi diyecekti? Ortaçağ'ın sonlarında bilgi sorunlarına olan bu eğilim felsefenin kendine dönmesi, dinin kısıkaçlardan kurtulup yeniden felsefe olması için önemliydi. *Evrenseller tartışması* diye bilinen bu eğilim felsefenin *anchilla theologiae* yani *dinbilimini hizmetçisi* olmaktan çıkıp eski özerkliğine kavuşması yolunda bir ilk adımdır. Ancak ne Roscelinus'un ve Occam'lı William'ın Platon gerçekçiliğine karşı çıkan ve deneyci felsefenin yolunu açan *adcılık* adlı gerçekçilikleri ne Petrus Abaelardus'un ortalama bir yol tutturun *kavramcılık*'ı ne de Guillaume de Champeaux'nun ve Duns Scotus'un *gerçekçilik* diye adlandırılmış ülkücülükleri bu eski ikilemi çözecek ölçüde etkili olabilmıştır. Bütün bu kişiler sorunları çözüme ulaştıramasalar da onları yeniden tartışmaya açarak yeni felsefenin temellerini attılar. Abaelardus'un bilgi anlayışı iki karşıt kavrayış arasında bir denge öngörüyor gibiydi. Bu anlayış yaklaşmakta olan yeni bilimsel kavrayışın müjdesini veriyor olsa da onun temeline oluşturacak kadar belirleyici değildi.

Ortaçağ'ın dinci bakış açılarından, özellikle Tommaso'cu çiziminin gelişmesiyle ortaya çıkan skolastik felsefenin arayışlarından son derece verimli yeni bakış açıları da doğdu. Örneğin Augustinus felsefesinin izinde düşünceler geliştiren bir din adamı, *Doctor Admirabilis* diye bilinen Roger Bacon, Francis Bacon'dan dört yüzyıl kadar önce yeni bilimsel bakış açısının ilk belirtilerini ortaya koyan düşünceler geliştirdi: dil coğrafya gökbilim fizik gibi alanlarda çalıştı ve bu yüzden 1277-1292 arasında on beş yıl hapis yattı. O dönemde deneyler yapmaya tutkun bir rahibin başına gelebilecek bir işti bu. Roger Bacon'ın önemli bir yanı da fizikle matematiği evlendirerek yeni deneyci bilim anlayışını geliştirmiş olan Galileo Galilei'den dört yüzyıl kadar önce matematiğin değişik bilim alanlarında kullanılmasıyla ilgili görüşler geliştirmiş olmasıdır. Aziz Tommaso'nun öğretmeni olan ve Almanların ilk gerçek filozofu diye bilinen ve *Büyük* diye anılan Aziz Albertus da bilimsel düşünceye büyük bir tutkuyla yönelerek yeni düşüncenin gelişimine çok önemli katkılarda bulundu. *Doctor Universalis* zoolojiyle, botanikle, coğrafyayla, gökbilimle, kimyayla ve hekimlikle ilgili çok önemli çalışmalar yaptı.

Yeniçağ'ın başlarında iki karşıt anlayışın, usçulukla gerçekçiliğin birleştirilmesi ya da bir dengeye oturtulması anlamına gelen ilk gerçek çıkış bir filozoftan çok bir bilim adamı olarak tanıdığımız Francis Bacon'dan geldi. Karşıtlığın gerçek anlamda bir bütünselliğin iki ayrı yüzü olduğunu görmek zamanın dönüşen koşullarına göre bir bilim adamının başarısı olmuştu. XVII. yüzyılın bu ilk büyük ingiliz düşünürü Francis Bacon filozofların deneyciler ve dogmacılar olmak üzere ikiye ayrıldığını söylüyor, karıncaya benzeyen ve bilgi yığmakla yetinen salt deneycileri de maddesini kendi varlığından çıkardığı ağları ören örümceğe benzettiği dogmacıları da tutmuyordu. O ham maddeyi çiçeklerden toplayan ve işleyen arıdan yana çıkıyordu ve gerçek felsefeyi tanıtılarken şunları söylüyordu: *“O yalnızca ve özellikle insan ruhunun doğal güçleri üzerine temellenmez ve doğal tarihten elde ettiği maddeyi bir iki kaynaktan bulduğu biçimiyle belleğe bırakıp çıkmaz, onu işledikten ve sindirdikten sonra depoya koyar. Böylece bizim en büyük dayanağımız, her şeyi ummak zorunda olduğumuz dayanak deneysel yetiyle ussal yeti arasındaki işbirliğidir.”*

Başta Francis Bacon olmak üzere tüm ingiliz filozofları usçu filozofların tanrısallıkla kurmuş olduğu bağları kopardılar. Bu gelenekte Cloyne piskoposu Berkeley'i elbette ayrı yere koymak gerekir. Bacon'ın izinde John Locke bilgi araştırmasını tümüyle fikirler araştırmasına indirgemıştır. Locke'la birlikte töz kavramının da yavaş yavaş silinmeye başladığını görüyoruz. Töz kavrayışının ortadan kalktığı yerde bilgi sorunlarını doğaüstü kaynaklara bağlamak olası değildir. Locke şöyle diyordu: *“Niteliklerin yalnız başlarına varlıklarını nasıl sürdürdüklerini anlamayarak onların keudilerine dayanak olan bazı ortak nesnelere var olduklarını varsayıyoruz ve bu dayanağı da töz diye adlandırıyoruz.”* Platon'da, Aristoteles'de, daha sonra Descartes, Spinoza ve Leibniz'de felsefenin temeline konulan töz böylece basit bir dayanak anlamı kazanıyordu. Bacon'ın ve Locke'un yolunu Hobbes kararlılıkla izledi. *“Duyum ilkelerle ilgili bilginin de ilkesidir”* diyen Hobbes'a göre en temel bilgilerimiz bile ne olduğunu iyi bilemediğimiz tanrısallıktan değil dünya deneylerinden geliyordu. Tüm varlığı cisimsel ve tüm oluşumları devinimsel sayan, uzam dışında bir varoluş düşünemeyeceğimizi söyleyen, varolanın ancak cisimsel olarak var olduğunu bildiren Hobbes için bilgi kuramı ancak insan zihninin araştırılmasına dayandırılabilir. O bilgi anlayışında dış dünyanın algı üzerindeki etkilerini araştırmakla yetinir.

Ondan bir yüzyılı aşkın bir süre sonra David Hume da felsefi düşünce etkinliğini bilinç alanıyla sınırladı. Ona göre biz ancak bilinç olgularını bilebilirdik. Buna göre izlenimleri ve fikirleri incelemek bilgi açısından yeterli olacaktı. İngiliz felsefesi böylece deneysel ruhbilimin kurulması yolunda çok önemli adımlar atmış oldu. David Hume *insan doğası üzerine bir inceleme'de* şu çok önemli savı öne sürdü: *“Bence kimse tözün renk, ses, tat olduğunu ileri süremez. Töz fikri, gerçekten varsa, düşünce izleniminden çıkarılmış olmalıdır. Ama düşünce izlenimleri tutkulara ve duygulara bağlanırlar, bunlardan hiçbirinin töz ortaya koyabilmesi olası değildir. Bu yüzden biz özel niteliklerin toplamından ayrı bir töz fikrine ulaşamayız. Onunla ilgili olarak konuşup düşünsek de bu yönde herhangi bir anlama ulaşamayız. Kip fikri kadar töz fikri de imgeleme birleştirilen basit fikirlerin toplamı dışında herhangi bir şey değildir.”* Böylece XVIII. yüzyılla birlikte töz kavramı felsefede geçerliliğini tümüyle yitirdi ve bu durumda bilgi kuramının üst

dünyayla bağları tümüyle kopmuş oldu. Bu elbette tanrısallığın yadsınması değildi, ancak bilgilerimizin tanrısal kaynaklı olmadığı belirlenmesiydi.

O en eski sorun, *değişenin ve değişmeyen karşıtlığı* sorunu çözüldü mü? En azından bakış açıları zamanla değişti. Değişmezin ve değişirin aynı yapıda tek bir gerçekliğin iki ayrı yüzü olduğunu görebilsek sorun çözülmüş olacaktır. Bunun için bilgikuramının sınırlarını iyi çizmek ve insan zihninin olanaklarını iyi tanımak gerekir. Kant'ın sorduğu *neyi bilebilirim* sorusu elbette bu açıdan çok önemlidir. Gene Kant'ın yaptığı gibi her şeyden önce ayağım yere basan düşünceyi havalarda uçan düşünceden ayırmak doğru olur. Bilgi kuramcısının metafizik düşüncenin uç noktalarına kadar giderek *bilmediğimi de biliyorum* savından yarar ummaması gerekir. Kocaman bir evrende küçücük bir dünyanın üzerinde dönüp duruyor olmanın dar olanaklarıyla bütün bir evreni açıklamak kolay değil. Dönüşenin dönüşmezliğini ya da dönüşmeyenin dönüşürlüğünü görmemiz gerekiyor. Öncelikle dönüşümün karmaşık koşulları bize her şeyin aynı hızda dönüşmediğini gösteriyor. Öte yandan şeylerin dönüşüm geçirmeden olduğu gibi kaldığını gösteren belirtiler de yok.

Bilgi nesnesini ve buna göre bilgiyi parçalamak, nesneli öznelin karşısına koymak, bu arada değişeni değişmezden, kalıcıyı geçiciden ayırmak anlayışı giderek geçerliliğini yitiriyor. Öznel dünya ve nesnel dünya ayrımı da bundan böyle kesinleşmiş bir ikili yapıyı göstermiyor. Bir ögeyi değişmez diye belirleyip onu temel bilgi diye onaylamak bu başka ögeyi değişken diye kaldırıp atmak artık geçerli olmamalı. Aristoteles'çi bir dille konuşursak, varlık olarak varlık elbette raslantısal olarak varlıktan önemli görülebilir. Ancak neyin asıl olup neyin takıntı olduğunu söyleyebilmek kolay değil. Şimdi raslantısal olarak belirlenen bir ögenin bir başka aşamada daha değişik bir özellik kazanmayacağını söyleyebilir miyiz? Değişmezdeki değişkeni ve değişkendeki değişmezi bulup çıkarmak, değişmenin de değişmemenin de mutlak olmadığını gözden uzak tutmamak gerekir. Her şey değişiyor ve belli bir kalıcılıkta değişiyor. Önemli olan değişimin koşullarını ayrıntılarıyla görmektir. Gerçeklik değişkenliği içinde kalıcı ve kalıcılığı içinde değişkendir. Gerçeklik değişken olmasaydı bilinç de değişken olmayacaktı, buna göre kavram içerikleri de hiç değişmeden kalacaklardı. Buna karşılık gerçeklik kalıcı olmasaydı bilinç olmayacaktı ya da yalnızca gündelik ya da anlık bilinçten söz edebilecektik. Nesnel olan öznel olanda ve öznel olan nesnel olanda varlık nedenini bulurken değişken de değişmezde ve değişmez de değişkende anlatımını buluyor. Nesnel olanla öznel olanın, değişken olanla değişmez olanın bir bütün oluşturduğu bir bilgi anlayışına doğru gidildikçe kutuplaşmalar tarihe karışıyor. Nesnel dünyanın dönüşüm koşullarıyla öznel dünyanın dönüşüm koşulları belli bir özdeşlikte evrensel oluşumun bütününe açıklıyor.

Bilgi sorunlarını bir an bir yana bırakalım, toplumsal-tarihsel insan gerçeğine baktığımız zaman da her durumda doğrudan doğruya karmaşık bir yapıyla, bir yüzü alabildiğine devingen bir yüzü tam tamına dural bir yapıyla yüzyüze geliyoruz. Bunun için tarihin herhangi bir dilimindeki olgulara bir göz atmak yeterli olacaktır. Örneğin feodallığı ele alalım. İnsanlığın tarihinde feodal düzene birdenbire geçilmiyor ve feodal düzen birdenbire bitmiyor. Ama feodal düzenin gelişimine ayrıntılı bir ayrıştırma baktığımızda onun ardı ardına yere ve zamana göre başka başka özellikler gösteren oluşumlarla değişerek sürmüş olduğunu görüyoruz. Buna göre değişmezliği değişimin bir yüzü, değişimi de değişmezliğin bir yüzü olarak algılayabiliriz. Ne salt değişkenlik ne de salt

değişmezlik vardır, bu iki şey dünyanın iki ayrı yerinde ayrı ayrı duran iki karşıt güç değildir. Bu gerçek tablo elbette Parmenides'in anlayışını gerçekliğin yalnızca bir yüzü olarak görmemizi sağlayacaktır. Aynı durum Herakleitos için de az çok geçerlidir: belirleyici ilke değişmez kalırken tüm dönüşümleri koşullamakla yükümlüdür. Demek ki biz bugün iki ayrı bakış açısından birine yakın öbürüne uzak değiliz. Herakleitos'da *Logos* sürekli akışın belirleyicisi olarak belli bir denge durumu da yaratıyordu. Parmenides de tümleyici bir etken olarak aldatici bir görüntüler dünyasının varlığına hayır demez. Bu iki anlayışta da *belirlediğimiz asıl gerçekliğin cılız bir karşıtı da yok değil* anlayışı sözkonusudur. Ancak *Logos'un* görüntüler dünyasından daha belirleyici olduğu da tartışma götürmez. Bu iki anlayıştan biri daha dengeliyse o daha dengeli olan elbette Herakleitos'çu anlayıştır. Ne var ki *Logos* ve evrensel akış bir gerçeğin iki ayrı yüzü olsalar da nitelikleri başka başkadır.

Herakleitos'çu anlayışın yetersizliği değişenin ve değişmeyenin *bir bütün içinde birbirini tümleyen iki koşul* gibi düşünülmemiş olmasından gelir. Akıp gidenle *Logos* birbirlerine zorunlu da olsalar onlarda gerçekliğin bütünleştiğini söyleyebilmek kolay değildir, her şeyden önce iki ögeden birinde belirleyen öbüründe belirlenen özelliği vardır. Oysa gerçekte bir belirleme ve belirlenme ilişkisi değildir sözkonusu olan: çeşitliliğin birliği içinde karmaşık bir yapılaşma vardır: bütün yapılar içlem ve kaplam ilişkisi çerçevesinde birbirlerine bağlanırlar, belirleyenler aynı zamanda belirleyen ve belirleyenler aynı zamanda belirlenendir. Hep aynı kalan bir “feodallik” ve onun durmadan değişen dış yüzleri diye bir şey sözkonusu değildir. Dışavurumlar sürekli değişirken özler de durmadan değişirler. Dışavurum bize göre dışavurumdur, öz de bize göre özdür: bunlar varlıkta ayrılaşmış şeyler değildir. Evrenin türleri üreten kalıpları vardır ama, maymunu maymun, kartalı kartal yapan belirleyiciler vardır ama hep aynı kalan özler yoktur. En genel çerçevede kaba bir bakışla baktığımızda tek bir feodallik vardır, ancak dönüşen yaşam koşulları Erken Ortaçağ'ın koşullarını Asıl Ortaçağ'ın koşullarından ve Asıl Ortaçağ'ın koşullarını Geç Ortaçağ'ın koşullarından ayırmamız gerektiğini duyurur bize. Bu da “feodallik” denen şeyin bir idea olmadığını gösterir. Yağmur bir dışavurumsa yağmuru yağdıran etken özdür. Yalnız biçimler değil özler de durmadan dönüşürler ya da en azından dönüşebilirler ama insan türünün yaşamında her zaman yansısını bulmayan yani bizim kısa ömrümüzde açık açık görme olanağı bulamadığımız bir yavaşlıkla ve görünmezlikte dönüşürler. Asıl Ortaçağ diye bir yapıyı ele aldığımızda onun da çok geniş bir şapka altında toplanabilecek kadar basit ve yalın olmadığı, yere ve zamana göre değişiklikler gösterdiğini görürüz. Örneğin bir “fief” kavramı bütün bir Ortaçağ boyunca aynı anlama mı gelmiş aynı özellikleri mi göstermiştir? “Serf dediğimiz zaman yerde ve zamanda hep aynı kalmış bir temel kavramdan mı sözediyor olunuz?

Değişmeyen hiçbir şey yoktur, her şey kesin bir değişim içindedir hatta kesin bir dönüşüm içindedir dediğimiz zaman çok büyük bir genelleme yapmış olunuz. En azından sezgilerimiz ya da algılarımız bunun böyle olduğunu gösteriyor diyebiliriz. Aşırı genellemecilik metafiziğin sınırlarını alabildiğine genişletmek anlamı taşır. Evrenin yalnızca bir noktasında yaşarken ve yalnızca onda olup bitenleri tanırken biraz ölçülü olmamızda yarar vardır. Dünyamızda olan şu şey varlığını hiçbir biçimde saptayamadığımız başka başka dünyalarda da geçerli midir? Düşünmek, özellikle felsefe alanında düşünmek belli bir yürekliliği gerektirir, bu da bir anlamda genellemecilik

demektir, buna karşılık söylediklerimizin ne ölçüde gerçeklikle bağdaştığı sorunu da önemli bir sorundur. Metafiziği olmak da olmamak da tehlikelidir. *Metafiziğimiz yoksa* kısır bir düşünce dünyamız vardır, buna karşılık metafiziğimiz ayaklarımızı yerden kestigi zaman nereye kadar uçacağımızı bilemeyiz. İyi metafiziği kötü metafizikten ayırmak gerekir. Metafiziğimizin sınırlarını daraltmazsak masalcı babaya dönüşürüz. Metafiziği olmayan bir düşünce etkinliği yere yapışıp kalmış bir düşünce etkinliğidir. Düş görmeden düşünmek ancak Tanrı'nın tam güçlü varlığına uygun düşer. Bu yüzden gerçekçi düşler kurmak zorundayız. Metafiziğimizin elden kaçmış bir uçan balon gibi boşlukta bir o yana bir bu yana salınarak gözden yitip gitmesi düşünce dünyamıza bir şey getirmez. Her felsefenin ayakları yere değen bir Metafiziği olmalıdır. Görünmez bir değişmezi görünür bir değişkenle dengeleyip çıkmak bugün hiçbirimize bir şey kazandırmaz. Bir bilgikuramı geliştireceksek gözlerimizi bizi aşan bir alana değil de oluşumlarını gözlemleyebildiğimiz bir alana çevirmemiz gerekir. Bu alan da bilginin yuvası, bilgi sorunlarının ortamı, değişimin gerçek anlamda gerçekleştiği yer olan -bilincimizdir. Tutarlı ve özenli bir bilinç gözlemlemesi bilgi sorunlarını çözmemizde, sağlam bir bilgi kuramı geliştirmemizde bize büyük katkılar sağlayacaktır.

Bilgi sorunlarını aydınlatmak açısından bilinç olguları araştırmasından başka tutunabileceğimiz bir dal var mı? İşin içgözlemle ilgili yanı bilgikuramcısı için başlıca konudur. İşin fizyolojik temelli olduğunu biliyoruz. Geleceğin bilgikuramı çalışmaları daha çok fizyoloji biliminin yol göstericiliğinde olacak belli ki. Geleceğin bilgi kuramcılarına en büyük yardımı beyin kabuğunun gizlerini çözecek fizyologlar yapacaktır. Bedensel işlevlerimizden ayrı bir ruhsal yapımız olmadığına göre, bir başka deyişle ruhsal yaşamımız bedensel işlevlerin bir sonucu olduğuna göre bilgi kuramı geliştirme yolunda en çok bilmemiz gereken şeyi fizyologlardan beklememiz doğaldır. Ancak fizyoloji biliminin olmadığı zamanlarda da bilgikuramı diye bir şey vardı. Fizyologların getireceği çözümler bilgi kuramıyla ilgili sorunların çözümünü sağlarken bilgi kuramını artık ayrıca üstünde durulması gereken bir alan olmaktan çıkaracak mı? Ya da tam tersine bilgi kuramını daha da önemli kılacak yeni sorunlara yol açacak mı? İşlevsel olanın gizlerini çözmek doğal olarak bilgide yeni tartışma alanları yaratacaktır. İnsan yaşamında olanın saptanması hiçbir zaman olması gerekenin gözden çıkarılması sonucunu getirmez. Biz bugün ruhbilimin bize kazandırdığı bilgiler çerçevesinde bilgi sorunlarına daha gerçekçi bir anlayışla yönelmek olanağını bulduk.

Artık fikirlerimizin ya da kavramlarımızın üst dünya kaynaklı olmadığını biliyoruz. XVIII. yüzyılla birlikte ya da töz'ün felsefeden silinmesiyle birlikte bilginin doğaüstüyle olan bağı koptu. Ussallığın zorunlu olarak tanrısala bağlanması gerekmiyordu. Ussal düşünceye büyük ağırlık veren Kant bile bilgilerimizin deneyle başladığını söyledi. Şöyle der Kant: *“Usla yönelmek uygundur. Gizemli ve sözüm ona bir doğru duygusuyla ya da inanç diye nitelendirilebilen aşkın bir sezgiyle yönelmek uygun değildir.”* Kant her türlü inancı da us temeline götürerek anlamak ister: *“Gerçekte her inanç, tarihsel inanç bile ussal olmak gerekir, çünkü doğrunun denek taşı her zaman ustur.”* Bugün artık bilinç sorunlarını, özellikle de bilincin temelini oluşturan belleğin sorunlarını bir bilgikuramı araştırmasında birinci planda önemsememiz gerekiyor. Bugünkü eğitim anlayışımızda bellek eğitiminin büyük bir önem taşıdığını biliyoruz. Öte yandan bilimin felsefeye ve felsefenin bilime ilgisiz kalmadığı, bu iki alanın alabildiğine birbirinden yararlandığı bir

çağda yaşıyoruz. George Gusdorf “*Bilimin belirttiği şey tüm önyargısız zihinlerin onayını alacak biçimde nesnel bir açıklamanın araştırılmasıdır*” der. Gaston Bachelard *Le nouvel esprit scientifique* (Yeni bilimsel kavrayış) adlı çok önemli yapıtında işi “bilimsel felsefe” sözünü kullanacak kadar ileri götürür: “*Bilimsel felsefe için ne mutlak gerçekçilik ne mutlak usçuluk vardır.*” Gaston Bachelard da kökü Bacon'a dayanan bir usçuluk ve gerçekçilik dengesinden yanadır: “*Bilimsel eylem için düşünüldüğünde gerçekçilikle usçuluğun aralıksız bilgi alışverişinde olduğu görülür. Bilimsel kanıtı oluşturmakta ne biri ne öbürü tek başına yeterlidir.*” Gaston Bachelard bu ünlü yapıtında Fransız fizik bilgini Edmond Bouty'nin şu sözlerini anar: “*Bilim insan zihninin bir ürünüdür, düşüncemizin yasalarına uygun ve dış dünyaya uyarlanmış bir üründür bu. Onun biri öznel biri nesnel iki yüzü vardır, bunların her ikisi de zorunludur, çünkü ne olursa olsun ne zihnimizin yasalarını ne de dünyanın yasalarını değiştirebiliriz.*”

Bu çağdaş felsefi bakış açısı Bacon'ın oldukça erken bir zamanda arıyı karıncaya ve örümceğe yeğ tutuşunun hiç de geldiceği bir bakış biçimi olmadığını gösteriyor. Bacon'ın belirlemesi Platon'cu ve Aristoteles'çi karşıtlığını bir çırpıda gidermedi. Bacon'dan seksen beş yıl sonra dünyaya gelmiş olan Leibniz kendisinden on dört yaş büyük olan Locke'un Aristoteles'çiliğini eleştirirken şöyle diyordu: “*Kısacası, Deneme'nin yazarı benim de alkışladığım nice güzel şey söylüyor olursa olsun, dizgelerimiz birbirinden ayrıdır. Onunki daha çok Aristoteles 'in dizgesine bağlıdır, benimki Platon'unkine, ikimiz de birçok bakımdan bu iki filozofun öğretilerinden uzakta olsak bile.*” Algıdan başlayarak ve Leibniz'in “*iç durumun düşünsel bilgisi*” diye tanımladığı üstalgıdan geçerek tüm bilinç oluşumlarını özenle gözlemlemek bugünün koşulları çerçevesinde bir bilgikuramı oluşturabilmenin tek yoludur. Bu arada başta ruhbilim olmak üzere daha başka bilimlerin katkılarına da gözden uzak tutmamalıyız.

Spinoza'yı bir yana bırakırsak, Platon'dan ve Aristoteles'den sonra en önemli iki bilgikuramları Platon'cu çizgide görüşlerini geliştirmiş olan Descartes'ın ve Leibniz'in bilgi kuramlarıdır. Her iki filozof da, elbet özellikle Descartes, din adamlarını hoşnut edememiş olsalar da bilgi kuramlarını doğrudan töz kavramına dayanarak Tanrı'ya bağlamışlardır. Daha sonra Leibniz'i kendine göre yorumlayarak ve kimilerine göre onu iyiden iyiye bozarak bize ulaştırmış olan Johann Christian Wolff birçok felsefe adamının gözünden kaçabilecek bir işi gerçekleştirdi: erken bir zamanda bilimi inançtan bilgiyi tanrısalıktan ayırdı. Leibniz'i Wolff'dan öğrenmiş olan Kant'ın bilinemezçiliğinde Wolff felsefesinin etkisi belirgindir. Wolff'dan etkilenen düşünürlerden biri de çağdaş estetiğin kurucusu saydığımız Alexander Gottlieb Baumgarten'dir. O düşüncesinde duyulur olana ayrı bir yer verdi, onu düşünülür olanın basit bir yansıması olarak görmek istemedi. Leibniz'in yolundaydı ama Platon'culuğun izini sürmedi. Estetiği duyulurun kuramı olarak belirlerken yüzyılların alışkanlığını yıktı, Platon estetiğini tarihe gömdü. Duyulur güzelin bizi doğrudan düşünülür güzele bağlaması diye bir sorun olamazdı: duyulurun alanını özerk bir alan diye belirlemek doğru olurdu. İlle bir temel aramak gerekecekse onu mantıkta arayabilirdik. Nitekim Baumgarten estetiği mantığın küçük kızkardeşi diye niteledi. Bir mantık ve duyum karşıtlığı bilginin özünü oluşturmalıydı. Bu “mantık” bilgide doğaüstüne açılan yolu açık bir biçimde kesmiştir. Burada artık gücünü aşkın dünyadan almayan bir ussallık vardır.

Baumgarten'i bir estetikçi olarak bir yana bırakırsak bilgi kuramında doğaüstüne açılan yolu ilkin Wolff'un kesmiş olduğunu söyleyebiliriz. O yolda Kant gerçek anlamda

bir duyulur dünya ve düşünülür dünya ayrıştırması yaparak *Noumenon* diye adlandırdığı düşünülür dünyayı bilinemezin alanı olarak belirledi, böylece inançla bilimin arasına bir duvar koymuş oldu. Kant'ın bilgikuramı bilgiyi eski metafizikten, aşkın dünya fikrine dayalı metafizikten tümüyle arındırmıştır. Filozof bilgiyi sağlam temellere oturtmak için bir us ve anlık ayrımı yaptı. Bu ayrım bugün bize pek anlaşılır gelmeyebilir. Ussallığın bir yandan bilinemeze yönelirken bir yandan ahlakı güvence altına alırken bir yandan da bilimsel bilgi üzerinde bütünleyici bir gücü olması bize garip görünebilir. Gerçekte bütün bilgi kuramları gibi Kant'ın bilgikuramının da eleştirisi vardır. Sağlam bir bilgikuramı yetkin bir bilinç tanımlaması üzerine kurulabilirdi. Bunun için de insan ruhsallığının bilgi kuramının temeline yerleştirilmesi gerekirdi. Ruhbilime inanmayan Kant için böyle bir girişim elbette sözkonusu olamazdı. Bu yüzden Kant'ın bilgikuramı canlı olmaktan çok şemacıdır.

Francis Bacon'm ussallıkla deneyselliği dengeleyen devriminden sonra Descartes'da ussallık yararına bozulan us ve deney dengesi de bilgikuramında az çok bir devrim sayılabilir. Bu denge sanki biraz da bir dengesizlik biçiminde Kant'da yeniden karşımıza çıkar. Bununla birlikte duyumsal ve deneysel verileri alan ve değerlendiren ussallıkla açmazlara mahkum olmakla birlikte büyük bir düşünce genişliğine açılan ussallığın iki ayrı şey olması Kant'ın bilgikuramını zora sokar. Bu ikileştirme Kant'dan önce yoktu, Kant'dan sonra da olmadı. İnsan zihnini parçalayan bu bakış bir yandan bilgiyi inançtan ayırırken ve öbür yandan inancı yasallaştırırken inandırıcı olmaktan uzak kalıyor. Kant'ın Aristoteles'e saygısından *kategoriler* diye adlandırdığı temel kavramlarla ilgili açıklamalarının da ne ölçüde gerçekliği karşılar durumunda olduğu tartışılabilir. Bir soru da şu olabilirdi: öbür kavramlar hangileridir? Kant bu soruyu sanki biraz öfkeyle yanıtlar: ben kavramların listesini çıkarmakla yükümlü değilim. Bu arada Kant'ın kategoriler anlayışının Aristoteles'inkinden daha gelişmiş ve daha akla yatkın olduğunu söylemek güçtür. Köklü ve çok yeni bir bilgikuramı çalışması kavramların oluşumu sorununu birinci planda önemseyecektir.

Kavramlar sorunu bize göre bilgi kuramının temel sorunudur. Bir kavramlar ya da bir temel kavramlar listesi çıkarmak yerine kavramların oluşum koşullarını saptamak daha uygun olacaktır. Kavramlar sorununa geldiğimizde gene Platon'u ve Aristoteles'i anmak gereğini duyuz: her iki filozof da bilginin yapı taşları olan bu bilgi birimlerinin içeriklerini doğru saptamak gereğini duyurdular. Bu bakış öncelikle bir dil sorunu ortaya koyar. Platon her İdea'nın bir içeriği olduğunu, idea'ların içeriklerinin birbirlerine karışmadığını bildirir. Aristoteles asıl varlığın raslantısal öğelerden ayrı tutulması gerektiğini düşünür. Onların bu bakışları bilinç ve dil olguları açısından önemlidir. Bunun ötesinde Platon'cu doğuştancılığın bugün hiçbir inandırıcılığı yoktur. Çağdaş bilimsel kavrayış Platon'a değil Aristoteles'e daha yakındır. Çağımızın en önemli ruhbilimcilerinden biri olan Theodule Ribot doğuştancılık anlayışını şöyle çürütür: *“İnsan embriyonunun fizyolojisine dayanılarak yapılacak bir yaklaşım konuyu daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Üç aydan önce bu embriyonun bir burnu bir ağzı var mı? O bir erkek mi yoksa bir dişi mi?”* Ribot çağdaş ruhbilimin çok önemli bir buluşunu bize açıklıyor: *“Tek geçerli formül şudur: zihin belirsizden belirliye doğru ilerler. Belirsizi genelin eşanlamlısı gibi düşünürsek şöyle diyebiliriz: başlangıçta kendini gösteren gerçek anlamda özel değildir, yalnızca bulanık olandır. Bir başka deyişle, zihin algı anımı ve algının bellekte*

dogrudan doğruya yarattığı izlenimi aştığında ortaya çıkan şey genel bir imgedir yani özelle genel arasında her ikisinin de doğasına katılan bir aracı olma durumudur karmaşık bir basitliktir.”

İşin eski filozofların sandığı gibi olmadığını, bilinç öğelerinin basitten karmaşığa doğru değil de karmaşktan basite doğru geliştiğini görüyoruz: *khaos'dan kosmos'a* ulaşmak bugün bilinç gelişiminin temel yasası gibidir. Jean Piaget bu konuda bize şunları söylüyor:

“Zihin her zaman khaos'la işe başlar: basitlik sanatın bir ürünüdür ve her düşünce ediminin başlangıcını belirleyen karmaşıklıkta verilmemiştir. Böylece çocukluktaki kavrayışlar pek seyrek olarak basitlik gösterirler.” Yaşama yeni başlamış bir kişinin bilinç özelliklerini gelişmiş bir kişinin bilinç özellikleriyle karşılaştırsak birinciyi bir *khaos* ve ikinciyi bir *kosmos* olarak nitelendirebileceğimizi görürüz. Bütün bunlar bize yetkin bir bilgi anlayışına ulaşmak yolunda neler yapmamız gerektiğini, işe nereden başlamamız gerektiğini duyuruyor. Felsefenin en temel sorunu olan bilgi sorununu bir yana bırakarak bir takım temel kavramlarla dünyanın sorunlarını çözmeye kalkmak en hafif anlamıyla hafifliktir. Bunun için öncelikle yapılması gereken iş felsefeyi boş düşüncelerden kurtarmaktır. *Neyi bilebilirim ve nasıl bilebilirim* diye iki temel sorumuz var elimizde. Bu iki temel sorunu çağın gerekleri çerçevesinde ele alıp tartışırken bilgibilimin olanaklarından da yararlanmaya bakmalıyız. Felsefeyi dinbilimin kıskaçlarından kurtarmak ve bilimsel dayanakları olan bir felsefenin gelişimine kapı açmak günümüz filozofunun başlıca uğraşı olmalıdır.